

ROLA ARCHITEKTÓW ZNAD JEZIORA COMO W ROZPRZESTRZENIANIU SIĘ RENESANSU W EUROPIE NA PRZYKŁADZIE RODZINY PARRÓW

CONTRIBUTION OF LAKE COMO ARCHITECTS IN DISSEMINATION OF THE RENAISSANCE THROUGH EUROPE, BY EXAMPLE OF DE PARIO FAMILY

Joanna Arlet

dr inż. arch.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Budownictwa i Architektury
Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego

STRESZCZENIE

Obszar działania rodziny Parrów i spokrewnionej z nią rodziny Niuronów ma imponujący zasięg – od Dolnego Śląska po Warszawę, Berlin i Sztokholm. Rozrzucone na tak rozległym obszarze realizacje prowokowały pytanie o przyczynę takiego stanu rzeczy.

Słowa kluczowe: Komaskowie, manieryzm, patroni.

ABSTRACT

The area of activities of de Pario family and related to them the Niuron family have impressive range from the Lower Silesia to Warsaw, Berlin and Stockholm. Scattered over such vast spread, their objects evoked questions about reason of this state of affairs.

Key words: Comacine masters, mannerism, patrons.

1. GŁÓWNI PRZEDSTAWICIELE

Od połowy XVI w. południowe Niemcy, Austria i Czechy znalazły się pod wpływem manieryzmu włoskiego. W rozpowszechnianiu nowych idei ważną rolę odegrali architekci i rzeźmieśnicy pochodzący z pogranicza włosko-szwajcarskiego, znad jeziora Como, zwani Komaskami¹. Sprawni zawodowo Komaskowie byli chętnie zatrudniani przy wznoszeniu bogatych rezydencji.

Do najwybitniejszych twórców zaliczano: Pietra Lombardiego działającego w Wenecji, Domenica Fontanę, Giacoma della Portę i Carla Madernę, działających w Rzymie, czy Jana Trevano i Matea Castellego, rozpoczynających karierę w Rzymie i tworzących w Rzeczypospolitej. Jednak duża ich grupa, działająca na północ od Alp, znała antyczną architekturę czy dzieła włoskiego renesansu tylko dzięki traktatom architektonicznym i dostępnym sztychom.

Ferdynand I² cesarz niemiecki, jednocześnie król Czech, Węgier, Chorwacji i Śląska, zlecił wybudowanie letniego pałacu dla żony Anny Jagiellonki³. Belweder w Pradze (1536–1563) zaprojektował architekt Paolo della Stella z Genewy. Część centralną, zwieńczoną dachem przypominającym odwrócony kadłub statku, otacza lekka loggia arkadowa. Czułe relacje między małżonkami ukazuje scena umieszczona na elewacji, w której Ferdynand I Habsburg podaje małżonce figi. Belweder w Pradze stanowi wybitny przykład renesansowej architektury w Czechach.

Przy wykonaniu dekoracji Belwederu w Pradze wziął udział architekt Pietro Ferrabosco⁴ z Lugano. Ferrabosco, pozostając w służbie Habsburgów, od 1542 r. pracował na bardzo rozległym obszarze, na terenie Austrii, Czech i Węgier. W latach 1567–1582 zaprojektował on rezydencję w Bucovicach [8, s. 319] na Morawach, z trójkondygnacyjnym dziedzińcem arkadowym, przypominającym dziedziniec zamku na Wawelu.

Do grupy Komasków należał pracujący przy renesansowej przebudowie Zamku Królewskiego w Warszawie Jan Baptysta Quadro z Lugano, który wcześniej zasłynął rozbudową ratusza w Poznaniu. We wczesnej fazie baroku prace na Zamku Królewskim w Warszawie i Ujazdowie kontynuowali architekci tesyńscy⁵ Giovanni Trevano i Mateo Castelli. Castelli wcześniej pracował w Rzymie z innymi sławnymi Komaskami: Domenikiem Fontaną i Carlem Maderną.

Przykład rzeźbiarza i architekta, a także malarza manierystycznego z regionu Como, Pellagrino Tibaldiego (1527–1596), pokazuje jak rozległy geograficznie był obszar oddziaływania tej ważnej dla renesansu europejskiego grupy twórców. Tibaldi wznosił dla kardynała Tolomea Galio willę d'Este nad brzegiem jeziora Como. Od 1586 r. przez dziewięć lat pracował przy dekoracji Eskurialu w Madrycie. Po powrocie, zatrudniony przez kardynała Karola Boromeusza prowadził prace przy katedrze mediolańskiej.

2. DZIAŁALNOŚĆ JAKUBA PARRA

Wymienioną, liczną grupę dobrze reprezentuje bardzo aktywny i „mobilny” ród architektów i rzeźbiarzy o nazwisku Parr, zwanej też z włoska de Pario. Głową rodu był Jakub Parr (1510–1575) z Bissone niedaleko Lugano.

¹ Do tej licznej i istotnej w rozwoju architektonicznym grupy należeli m.in.: wymienieni w tym rozdziale, przedstawiciele rodziny Parrów, Jan Baptysta Quadro, Wawrzyniec Senes, ale także pracujący w Rzymie: Domenico Fontana, Giacomo della Porta, Carlo Maderna, Mateo Castelli.

² Cesarz Ferdynand I był synem króla Kastylji Filipa I Pięknego i Joanny Szalonej, a bratem cesarza Karola V.

³ Anna Jagiellonka była córką Władysława II Jagiellończyka, króla Czech i Węgier, po jego śmierci została królową Czech i Węgier.

⁴ Pietro Ferrabosco (1511–1588). Twórca budynku pałacowego w Preszburgu (Bratysława), prowadził prace przy: letnim pałacu cesarskim w Wiedniu, pałacu w Linzu i Hofkirche w Innsbrucku.

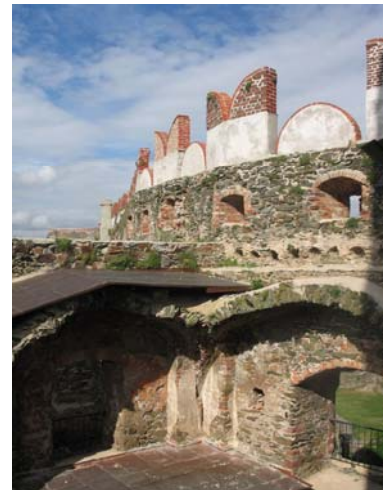
⁵ Ticino (Tessin) to obecnie najdalej na południe wysunięty kanton szwajcarski.

Gdy cesarz Ferdynand przekazał zamek w Bolkowie⁶ biskupowi wrocławskiemu Jakubowi Salzie⁷, humaniście wykształconemu w Lipsku, Bolonii i Ferrarze, biskup zatrudnił do renesansowej przebudowy zamku Jakuba Parra. Murator wznosił w latach 1539–1540 nowe fortyfikacje, rozbudował część mieszkalną zamku i wykonał wczesnorenansową attykę o motywach jaskółczego ogona (Ryc. 1 i 2).

Ryc. 1. Zamek w Bolkowie, przebudowa (1533–1540) Jakub Parr. Źródło: fot. Joanna Arlet

Fig. 1. Castle in Bolkow, rebuilt (1533–1540) by James Parr. Source: photo Joanna Arlet

Ryc. 2. Zamek w Bolkowie – attyka. Źródło: fot. Joanna Arlet

Fig. 2. Castle in Bolkow – attic. Source: photo Joanna Arlet

Dla księcia Fryderyka II (1480–157?) Jakub Parr rozbudowywał Zamek Piastów Śląskich w Brzegu. Bowiem Fryderyk II (1480–1547), gdy został księciem legnicko-brzeskim postanowił uczynić z Brzegu⁸ swoją główną siedzibę. Dlatego książę rozpoczął odbudowę, a w latach 1535–1539 radykalną przebudowę siedziby w stylu renesansowym. Fryderyk II był mądrym władcą, dbającym o swoje księstwo. W Legnicy ufundował uczelnię humanistyczną Gimnasium Illustrae i przebudował fortyfikacje miejskie. Zamek w Brzegu wznosił Jakub Parr [5, s.113] w latach 1544–1566 wraz z synem Franciszkiem wspierany przez pozostałych synów Krzysztofa, Dominika i Jana.

Po śmierci Fryderyka II, Jerzy II brzeski (1523–1586)⁹, który po latach zyskał przydomek „Wspaniały”, z żoną Barbarą Hohenzollern kontynuował dzieło ojca. Autorem tej fazy przebudowy zamku w Brzegu, dzięki której powstał zwarty kompleks wokół wewnętrznego dziedzińca, i bogatej dekoracji portalu był Franciszek Parr, następnie jego szwagier Bernard Niuron wraz z bratem Piotrem otoczyli zamek fortyfikacjami renesansowymi. Rozbudowa brzeskiego zamku przebiegała etapami: wzniesiono skrzydło wschodnie (1544–1547) od strony rzeki Odry, potem południowe i zachodnie, następnie trójkondygnacyjne krużganki wokół dziedzińca. W latach 1556–1559 zamknięto dziedziniec arka-

⁶ Budowla, znakomicie położona na wysokim wzgórzu, była warownym zamkiem księcia świdnicko-jaworskiego Bolka I. Z tej najwcześniejszej fazy budowy pozostał charakterystyczny donżon z ostrokątnym narożnikiem. Później rozbudowywali średniowieczną twierdzę zarówno książę Bernard, jak i Bolko II.

⁷ Biskup Jakub Salza w 1529 r. ufortyfikował kościół w Paczkowie i z jego polecenia zwieńczono nowy, pograżony dach kościoła attyką o motywach półkoli i jaskółczego ogona. Następnie biskup Salza wybudował nowy zamek biskupi w Nysie.

⁸ Siedziba książąt legnicko-brzeskich w Brzegu została wzniesiona w XIII w. Kaplicę zamkową w stylu gotyckim wybudowano w latach 1368–1369.

⁹ Po śmierci Fryderyka II księstwo podzielono. Jerzemu II przypadło księstwo z główną siedzibą w Brzegu, Olawa, Strzelin, Niemcza, Kluczbork, Byczyna, Wołów i Ścinawa.

dowy ścianą kurtynową, pierwotnie zwieńczoną attyką. Przejazd bramny zaprojektowany został na schemacie łuku triumfalnego, funkcjonalnie, lecz asymetrycznie, z jednym wjazdem i jednym przejściem pieszym. Nad nimi umieszczono pełnfigurowe rzeźby księcia Jerzego i jego żony. Pomiędzy figurami ustawiono staranne rzeźbione kartusze z herbami¹⁰, podtrzymywany przez postacie giermków, od strony lewej kartusz: Piastów legnicko-brzeskich (czarne, śląskie orły i po przekątnej białoczerwona szachownica), elektorów brandenburskich (złote berło w niebieskim polu) i rodu Hohenzollernów (biało-czarna szachownica i czerwony orzeł). By podkreślić pozycję pary książęcej, ich postacie wykonano znacznie wyższe od towarzyszących im giermków. Za figurami książąt umieszczono napisy inskrypcyjne, informujące o ich wspaniałych koligacjach, a powyżej wykonano dwa rzeźbione fryzy przedstawiające 24 popiersia przodków i krewnych Jerzego II Wspaniałego: Piastów – władców Polski, rozpoczynając od legendarnego Piasta, niżej Piastów – książąt śląskich. Program ideowy jest więc precyzyjny i czytelny. Tę bogato zdobioną bramę wieńczy kartusz z orłem jagiellońskim, podkreślając bliskie związki z Polską.

Ryc. 3. Zamek w Brzegu projektowany przez Franciszka Parra, główny budowniczy Jakub Parr. Źródło: [10]

Fig. 3. Castel in Brzeg designed by Francis Parr, main builder James Parr. Source: [10]

Kartusz książąt legnicko-brzeskich i kartusz elektorów brandenburskich zostały powtórzone w międzyłuczach szerokiej bramy wjazdowej, od strony dziedzińca. Bogato zdobiona manierystyczna brama zamkowa była w przeszłości nie tylko polichromowana ale i złotona. Obecnie zamek w Brzegu został starannie odbudowany, do dawnej świetności wróciły także trójkondygnacyjne krużganki.

Od 1554 r. Jakub Parr przebudowywał mieszkalne **skrzydło zamku Podiebradów w Oleśnicy** [7, s. 252]. Bowiem książę Jan Podiebrad, po ślubie z Krystyną Szydłowiecką (córką Krzysztofa Szydłowieckiego) przystąpił do budowy, renesansowego pałacu, na miejscu dawnej siedziby rodu Oleśnickich. Jan Podiebrad zatrudnił także Franciszka Parra, który pracował tu w latach 1559–1562. Rozbudowano skrzydło zachodnie i wzniesiono wieżę, wybudowano wschodnie skrzydło z krużgankami, a wysokie szczyty otrzymały dekoracje w stylu niderlandzkim. Bramę wjazdową prowadzącą na zewnętrzny dziedzińiec ozdobił posąg księcia Jana Podiebrada i umieszczona nad nim tablica fundacyjna.

W wyniku kolejnej przebudowy powstały bogate portale i sgraffita oraz manierystyczna brama wjazdowa, autorstwa Bernarda Niurona – architekta i fortyfikatora, szwagra **Jakuba Parra**. Bramę ozdobiły dwa kamienne lwy trzymające tarcze herbowe kolejnego właściciela rezydencji – księcia Karola II i jego dwóch żon.

¹⁰ Niemal identyczne dwa herby księcia i jego żony znajdują się we Wrocławiu w kamienicy Instytutu Historycznego UW przy ul. Szewskiej 49. Budynek ten był własnością książąt legnicko-brzeskich. Zostały one przebudowane około 1567 r. na polecenie księcia Jerzego II.

W 1569 r. zostało otwarte Gimnasium Illustrae w Brzegu, założone przez Fryderyka II. Także ten obiekt księżęta legnicko-brzeskiego zlecił swojemu głównemu architektowi. Do dnia dzisiejszego zachował się renesansowy portal ozdobiony książęcym herbem.

W latach 1569–1572 na polecenie króla Zygmunta Augusta Jakub Parr, wspólnie z Janem Baptistą Quadro i Bernardem Morando, prowadził przebudowę **Zamku Królewskiego w Warszawie**. Po Unii Lubelskiej zdecydowano bowiem, że w Warszawie będą obradować sejm i senat Rzeczypospolitej.

3. DZIAŁALNOŚĆ FRANCISZKA PARRA

Franciszek Parr¹¹ był projektantem omówionego wyżej Zamku Książąt Śląskich w Brzegu, pracował na zamku Piastów w Chojnowie, przy przebudowie zamku Güstrow w Meklemburgii, zamków w Sztokholmie, Uppsali i Kalmarze.

Po zniszczeniu zamku w Chojnowie z polecenia Fryderyka III, brata Jerzego II, Franciszek Parr rozpoczął prace nad jego odbudową. Cztery lata później, około 1550 r., Franciszek Parr przebudował w stylu renesansowym, dla Rampolda Tankenberga, **zamek w Płakowicach**¹² [7, s. 271–272], niedaleko Lwówka Śląskiego. W rezultacie powstał trójskrzydłowy zamek z otoczony wałami ziemnymi i fosą. Ten znacznych rozmiarów obiekt otrzymał trójkondygnacyjne skrzydła, baszty alkierzowe i niewielki arkadowy dziedziniec. Zachował się bogato rzeźbiony portal z umieszczonymi nad przejazdem tarczami heraldycznymi i popiersiami właścicieli oraz z dwoma pasami fryzów zdobionych motywami roślinnymi. Inspiracją manierystyczną bramą w Brzegu jest czytelna. Skierowane w kierunku wjazdu profile Rampolda Tankenberga i jego żony w medalionach, zdają się zapraszać gości do ich siedziby.

Ryc. 4. Zamek w Güstrow, sztych Matthausa Meriana z 1653 r. Źródło: [11]

Fig. 4. Castle in Güstrow, engraved by Mathaus Merian in 1653. Source: [11]

Od 1556 r. **zamek w Güstrow** stał się główną rezydencją książąt meklemburskich [1, str. 49, 50]. Architekt Franciszek Pario w latach 1558–1565 wybudował skrzydło południowe i zachodnie. Ponieważ skrzydło wschodnie z kaplicą (zrealizowane przed 1594 r.) rozebrano, zamek obecnie ma trzy skrzydła. Wysoki na pięć kondygnacji obiekt góruje nad okolicą. Smukłe, oparte na wieloboku wieżyczki narożne i asymetryczne ryzality, ze schodkowo opracowanymi szczytami, podkreślają tę wysokość. Starannie boniowany wysoki cokół i silnie akcentowane kierunki poziome starają się ją równoważyć. Od strony wewnętrznej, z powodu ukształtowania terenu znajdują się tylko trzy kondygnacje.

¹¹ Nieznana jest dokładna data urodzin Franciszka Parra, wiadomo, że zmarł w 1580 r. w Sztokholmie.

¹² Architektem pracującym przy tej przebudowie mógł być również Wendel Rosskopf.

W skrzydle południowym zamek otrzymał trójkondygnacyjne arkadowe krużganki. Parrowie, którzy przeszli na służbę księcia Meklemburgii Alberta I [6, s. 25], rezydującego w Güstrow, pracowali także na jego zamku w Schwerinie do 1572 r.

Modernizacji Szwecji podjął się król Gustaw I Waza¹³, który rozbudowywał twierdzę i dbał o rozwój gospodarczy państwa, ale terminem „władca renesansowy” jest określany Jan III Waza. Jego pasją obok teologii była architektura, świadczą o tym podejmowane przez króla liczne przebudowy i modernizacje zamków.

Zapewne zarekomendowani przez książąt meklemburskich Parrowie rozpoczęli następnie aktywną działalność na terenie Szwecji. Szczególną pozycję osiągnął Franciszek Parr.

Zamek w Kalmarze jest do dziś najlepiej zachowaną szwedzką twierdzą, przebudowaną już od 1545 r. w duchu renesansu. Wyróżniają go okrągłe narożne wieże, wysokie szczyty¹⁴, renesansowe kamienne portale i stosunkowo bogata, oryginalna dekoracja wnętrz. Franciszek Parr przebudowywał wspólnie z braćmi Dominikiem i Janem zamek w Kalmarze, następnie zamek Alvsborg chroniący wejście do portu Göteborg.

Ryc. 5. Zamek w Güstrow, architekt Franciszek Parr. Źródło: [12]

Fig. 5. Castle in Güstrow, architect Francis Parr. Source: [12]

Ryc. 6. Zamek w Kalmarze przebudowywany od 1545 r. przez Franciszka Parra i jego braci. Źródło: fot. Joanna Arlet

Fig. 6. Castle in Kalmar rebuilt since 1545 by Francis Parr and his brothers, Source: photo Joanna Arlet

Na wyspie Olandia władcy Szwecji wzniesli letnią rezydencję Borgholm, górującą nad położonym nad brzegiem morza miasteczkiem. Przebudowę renesansową rozpoczął król Eryk XIV, a dalsze prace z polecenia króla Jana III [9] wykonywał Franciszek Parr wraz z braćmi Krzysztofem, Dominikiem i Janem. Rezydencja została wówczas otoczona włoskimi fortyfikacjami bastionowymi. Zamek został powtórnie przebudowany w okresie baroku. Pozostały imponujące ruiny symetrycznej prostokątnej budowli z przysadzistymi, okrągłymi basztami narożnymi i dziedzińcem wewnętrznym. Renesansowa przebudowa zamku w Sztokholmie, reprezentująca typowe cechy architektury Wazów, takie jak: przysadziste okrągłe baszty i wysokie schodkowe szczyty, jest znana jedynie ze szczupłych przekazów ikonograficznych. Właśnie w Sztokholmie w 1580 r. zmarł Franciszek Parr.

¹³ Gustaw I Waza (1496–1560) ogłosił się głową Kościoła narodowego, a przejęcie majątków kościelnych wzmocniło jego pozycję.

¹⁴ Dekoracja szczytów o prostych podziałach architektonicznych i motywach półkoli, a także kamienne portale wykazują cechy renesansu wczesnego. Bardziej dojrzałą formę prezentuje dekoracja studni na dziedzińcu zamkowym. Dekoracje sklepień przypominają ornament sieciowy stosowany przez Jana Baptystę z Wenecji.

4. DZIAŁALNOŚĆ BERNARDA NIURONA Z LUGANO

Bernard Niuron¹⁵ z Lugano był szwagrem Jakuba Parra. Bernard i jego brat Piotr pracowali na Śląsku dla księcia Jerzego II na zamku w Brzegu, ich specjalnością były fortyfikacje, niestety z projektowanych przez Bernarda fortyfikacji bastionowych w Brzegu zachowała się jedynie Brama Odrzańska. Od 1573 r. Bernard Niuron i Jakub Parr odbudowywali brzeski ratusz, zniszczony po pożarze. Projektantem był Bernard, a pracami budowlanymi kierował Jakub Parr. Jednolity stylowo obiekt, z arkadową loggią od zachodu i wysokimi szczytami opracowanymi schodkowo, wyróżnia się na tle ratuszy śląskich tego okresu. *O ambicjach brzeskich mieszczan świadczy ponadto fakt, że przed przystąpieniem do budowy rada miejska zakupiła w 1567 r. rysunki ratusza w Antwerpii* [3, str. 166].

Po odbudowie zamku w Oleśnicy Bernard Niuron budował na zlecenie księcia Jerzego II zamek w Niemczy (w latach 1585–1591, wspólnie z Janem Niuronem). Pracował także we Wrocławiu, gdzie wznosił Bramę Oławską, w Oławie rozbudowywał zamek księcia Joachima Fryderyka, a w kościele pw. Matki Boskiej Pocieszenia do istniejącego gotyckiego prezbiterium dobudował nawę główną.

Bernard pracował również przy wznoszeniu zamku Hohenzollernów w Berlinie¹⁶. Fundatorem renesansowego zamku był Joachim II Hektor, elektor brandenburski, ojciec Barbary, żony Jerzego II z Brzegu. Jednak radykalna, XVIII-wieczna przebudowa berlińskiego zamku zatarała ślady renesansowe.

5. WPŁYW FUNDATORÓW I MECENASÓW NA ROZLEGŁOŚĆ REALIZACJI PARRÓW

Obszar działania rodziny Parrów i spokrewnionej z nimi rodziny Niuronów ma imponujący zasięg – od Dolnego Śląska po Warszawę, Berlin i Sztokholm. Rozrzucone na tak rozległym obszarze realizacje prowokowały pytanie o przyczynę takiego stanu rzeczy. Odpowiedzi udzieliła genealogia i publikacje historyczne omawiające wydarzenia tego okresu. *Przodujące wśród Komasków rodziny Parrów (bądź Parriów) i Niuronów stworzą pierwowzór naśladowany później przez władców i książąt różnych krajów Europy. Do Prostějova i do Brunszwiku wysłała książę Jerzy obrazy i modele swojego pałacu, a Komaskowie brzescy po zakończeniu tu prac dotrą do Czech, Warszawy, Berlina, Güstrow, Schwerina, Uppsali, Sztokholmu, a nawet odległej Finlandii* [3, s. 149] – pisali profesorowie T. Chrzanowski i M. Kornecki.

W 1549 r. w Pradze książę Jerzy II składał hołd Ferdynandowi I Habsburgowi¹⁷. Tam książę mógł zwrócić uwagę na sztukę i budowlę renesansowe. Był wówczas dekorowany Belweder w Pradze, projektu architekta Paola della Stella z Genewy. Cztery lata później Jerzy II brał udział w uroczystościach ślubnych Zygmunta Augusta z Katarzyną Habsburżanką w Krakowie. Na Wawelu z pewnością książę podziwiał kolekcję arrasów, dlatego zamówił ich znaczną ilość do dekoracji zamku w Brzegu. W Krakowie król Zygmunt August mógł od księcia Jerzego usłyszeć o realizowanej z dużym rozmachem przebudowie rezydencji w Brzegu i o talentach Jakuba Parra. Dobre kontakty miał książę Jerzy zwany Wspaniałym z książętami Meklemburgii, dla nich Parrowie przebudowali imponującą rezydencję w Güstrow.

O wyborze architekta Jakuba Parra do przebudowy zamku Podiebradów w Oleśnicy zdecydowały bliskie kontakty księcia Jana z księciem legnicko-brzeskim Jerzym II, który wcześniej, sprawował tzw. rządy opiekuńcze, wobec małoletniości synów Henryka II Poдебриada.

¹⁵ Bernard Niuron i jego brat Piotr pracowali m.in. dla księcia Jerzego II w Brzegu, budowali zamki w Oleśnicy, Niemczy. Bernard Niuron był aktywny także we Wrocławiu (Brama Oławska), Oławie (fara oławska) i Berlinie (Berliner Schlossbau)

¹⁶ Berliner Schlossbau został zniszczony w czasie drugiej wojny światowej, obecnie jest odbudowywany.

¹⁷ Ferdynand I Habsburg był bratem Karola V, jemu przypadł w udziale tron cesarski.

By dowiedzieć się, dlaczego władca Szwecji zaangażował do szeregu prac w swoim kraju przedstawicieli rodziny Parrów, w tym Franciszka Parra, należy wrócić do postaci Gustawa Eriksona, który założył dynastię Wazów i stworzył podstawy nowożytnego ustroju Szwecji. Król odebrał władzę arystokracji i przekazał ją urzędnikom królewskim – wójtom. Wznosił liczne obronne rezydencje na obszarze całego kraju. Poślubił Katarzynę¹⁸, córkę księcia saskiego Magnusa I z dynastii askańskiej. To małżeństwo, co prawda, trwało stosunkowo krótko, ale dzięki niemu król nawiązał dobre kontakty z książętami północnoniemieckimi. Z kolei syn Gustawa I – Jan III, ożeniony z Katarzyną Jagiellonką, żywo interesował się sztuką i architekturą. Będąc właścicielem szeregu zamków w Szwecji i Finlandii, zlecał przebudowy wybranych obiektów. Do najbardziej znaczących realizacji należał zamek w Kalmarze i Zamek Królewski w Sztokholmie¹⁹, który rodzina Parrów rozbudowała w stylu renesansowym. Król prawdopodobnie mógł ocenić talenty architektów osobiście, z pewnością rekomendowali ich usługi wcześniejsi patroni.

6. WNIOSKI

Odmianę północnowłoskiego renesansu na terenie Śląska, Meklemburgii i Szwecji. rozpropagowali głównie Komaskowie, w tym przedstawiciele rodziny Parrów i związanej z nimi rodziny Niuronów. Stosowane przez nich formy i detale arkadowych krużganków mają zbliżone cechy. Łuki o nieco przysadzistych proporcjach nawiązują do architektury włoskiej, natomiast schodkowo opracowane, wysokie szczyty są bliskie architekturze niderlandzkiej i niemieckiej. Krępe, okrągłe baszty narożne zamku w Kalmarze, jak i w Uppsali, stanowią istotną cechę stylu Wazów. Architektura porządkowa i drobne arabski przywodzą na myśl detale stosowane przez Andreę Sansovina z Florencji²⁰ i rozpropagowane przez wzorniki Agostina dei Musi. Wśród elementów rzeźbiarskich wyróżniają się pełnifiguralne postacie i rozbudowane, wręcz wyrafinowane kartusze herbowe, które były z pewnością elementami pożądanymi przez fundatorów.

Obok osobistych talentów architektów i muratorów nie do przecenienia były wzajemne relacje i koligacje możnych, książęcych, a nawet królewskich rodów, dla których pracowali. To dzięki ich rekomendacji Komaskowie z rodziny Parrów prowadzili prestiżowe budowy na tak rozległym obszarze.

CONTRIBUTION OF LAKE COMO ARCHITECTS IN DISSEMINATION OF THE RENAISSANCE THROUGH EUROPE, BY EXAMPLE OF DE PARIO FAMILY

1. THE MAIN REPRESENTATIVES

Since the mid-sixteen century southern Germany, Austria and the Czech state went under influence of Italian Mannerism. Coming from area at Lake Como, Italian-Swiss borderline, architects and craftsmen called Comacine masters²¹ had important roles spread-

¹⁸ Siostra Katarzyny, Dorota została żoną króla Danii i Norwegii Chrystiana III, a siostra Urszula żoną Henryka III, księcia meklemburskiego.

¹⁹ Obecny zamek, po pożarze w 1697 r., został gruntownie przebudowany w stylu barokowym.

²⁰ Podobne ornamenty znajdziemy w twórczości Andrei Sansovina, na nagrobku Jana Olbrachta (1502) czy oknie wykuszowym zachodniego skrzydła zamku na Wawelu, autorstwa Franciszka Florentczyka, a także dekoracji schodów (1529) w Pałacu Dożów w Wenecji, autorstwa Jacopa Sansovina (wzorniki Agostina dei Musi, pracującego dla Rafaela, zostały wydane w 1521 r.).

²¹ Important to architecture development, the numerous group included, among others, mentioned in the unit members of de Pario family, Giovanni Battista di Quadro, Lawrence Senes, but also Domenico Fontana working in Rome, besides Giacomo della Porta, Carlo Maderna, and Mateo Castelli.

ing new ideas. Professionally skilled, they were willingly employed to erect grand residences.

Pietro Lombardi working in Venetia, Domenico Fontana, Giacomo della Porta and Carlo Moderna all working in Rome; and John Trevano and Mateo Castelli starting their careers in Rome later creating in Rzeczpospolita represented a group of the most outstanding creators. However, actively working to the north of the Alps, a great number of them, knew the ancient architecture or pieces of art of the Italian Renaissance, only by architecture tractates and popular prints.

The German emperor, at the same time the king of Hungary, Silesia, the Czech state and of the kingdom of Croatia, Ferdynand I²² instructed to build a summer palace for his wife, Anna Jagiellonka²³. The Belvedere in Prague (1536–1563) was designed by the architect Paolo della Stella from Geneva. Tipped with a roof resembling an upturned hulk, the central part was surrounded by a light arcade loggia. Tender relationship between the spouses is shown in a scene placed on elevation, where Ferdinand I Habsburg is giving figs to his wife. The Belvedere in Prague represents a significant example of renaissance architecture in the Czech state.

Architect Pietro Ferrabosco²⁴ from Lugano was engaged in making decoration of the Belvedere in Prague. Staying at the service in the Habsburgs, since 1542 Ferrabosco was working in a very large area, in Austria, Hungary and the Czech state. Between 1567 and 1582, in Bucovice [8, p. 319] Moravia, he designed a residence with three-storey arcade forecourt, resembling the one in Wawel.

Working at renaissance alteration of the Royal Palace in Warsaw, Giovanni Battista di Quadro from Lugano was also a member of the group of Comacine masters. He had been earlier famous for the Poznań Town Hall extension. At early stage of the Baroque, the work with the Royal Palace in Warsaw and Ujazdów was continued by Giovanni Trevano and Mateo Castelli, Ticino architects²⁵. Castelli had previously worked in Rome with other famous Comacine masters, Domenico Fontano and Carlo Moderno.

The example of Pellagrino Tibaldi of Como, an architect, a sculptor and also a manneristic painter shows how vast geographically was the area influenced by the group of artists that significant for the European Renaissance. On the shore of Lake Como, Tibaldi erected the villa d'Este for cardinal Tomoleo Galio. Since 1586, for nine years Tibaldi had been making decoration of Escorial in Madrid. After his return he was employed by cardinal Carol Boromeush and he supervised works at Mediolan Cathedral.

2. ACTIVITY OF JACOB PARR

Mention above, the numerous and successful group is represented by family named Parr, in Italian called de Pario, active and mobile line of architects and sculptors. The head of the family line was Jacob Parr (1510–1575) from Bissone, nearby Lugano.

When the emperor Ferdinand transferred a castle in Bolkowo²⁶ to Jacob von Salza²⁷, a humanist educated in Lipsk, Bolona and Ferrara, the Wroclaw bishop employed Jacob

²² Emperor Ferdinand was son of the king of Castile Philip the Handsom, and his wife Joanna the Mad, and brother of Charles V, Holy Roman Emperor.

²³ Anna Jagiellonka was daughter of Ladislaus Jagiellon, the king of Bohemia and Hungary, after his death the queen of Bohemia and Hungary.

²⁴ Pietro Ferrabosco (1511–1588). The author of a palace in Pressburg (Bratislava), construction of a summer palace in Vienna, a palace in Linz and in Innsbruck.

²⁵ Ticino, Tessin, today the southernmost Swiss canton.

²⁶ Choicely located on a top hill, the castle in Bolkowo was a fortalice of Bolko I, the Raw and Jawor duke. Only a distinctive sharp angle coigned donjon remained from the earliest stage of construction. Later, both dukes Bernard and Bolko II extended the medieval stronghold.

²⁷ In 1529 Bishop Jacob von Salza fortified the church in Paszków and instructed to top the new sunk roof with hemisicle and martlet's tail-like motifs. Then Bishop von Salza built a new bishop castie in Nysa.

Parr to redevelop the Renaissance castle. Between 1539 and 1540, the master builder erected forty new fortifications, expanded the habitable space of the castle and realised early renaissance attica of martlet's tail-like motif.

Jacob Parr expanded the Castle of Silesian Piasts in Brzeg for Frederick II (1480–1547). Since Frederick became the duke of Legnica and Brzeg, he decided to make Brzeg²⁸ his central residence. Thus in the intervening years 1535–1539, the duke began restoration work and serious reconstruction of the residence in renaissance style. Frederick II was a sapient ruler, caring about his dukedom. In Legnica, he founded humane academy of Gimnasium Illustrae, and he remade city fortifications. Supported by other sons Christoforo Domenico and Giovanni, Jacob Parr [5, p. 113] collectively with his son Francesco erected the castle in Brzeg in between 1544–1566.

After the death of Frederick II, George II of Brieg²⁹ (1523–1586), who later earned a sobriquet the Brilliant, together with his wife Barbara Hohenzollern continued his father's work. Francesco Parr was the author of the castle in Brzeg on this stage of conversion, thanks to that a solid complex around the courtyard was built. He also was a contractor of a lavishly decorated portal, and then his brother-in-law Bernard Niuron with his brother Peter enclosed the castle with renaissance fortifications.

Extension of the Brzeg castle was done gradually, first, starting from the Odra River, the eastern wing was constructed, next the southern, western and then three-storey cloisters were built around the courtyard. The arcade courtyard was closed with a curtain wall (1556–59), initially topped with an attic. The carriage entrance was designed on a layout of the triumphal arch, functionally but asymmetrically with one entrance and one walkway. Above them full-sized figures of duke George and his wife were placed. Between the figures, carefully carved cartouches with coats of arms³⁰ were put, supported by figures of squires; from the left a cartouche of Piasts of Legnica and Brzesko (black Silesian Eagles and red and white check board corner ways), of the Electors of Brandenburg (a gold sceptre in a blue field) and of Hohenzollern line (black and white check board and a red eagle). Figures of the dukes were much taller than accompanying squires in order to emphasise status of the princely couple. Behind the figures of the dukes, some inscriptions were put with information about their outstanding connections, above them two carved friezes were made, they introduced twenty-four busts of ancestors and relatives of George II: Piasts – Polish rulers beginning from the legendary Piast, beneath Piasts – Silesian dukes. The idea is accurate and legible. A cartouche of Jagiellonian Eagle enwreathes the lavishly decorated gate emphasising strong relationship with Poland.

The cartouche of the dukes of Legnica and Brzeg and the cartouche of the Electors of Brandenburg were reprinted in between-arch of the wide gateway, from the direction of a courtyard. Lavishly decorated manieristic in past castle gate was not only polichromed but also gold. Today the castle in Brzeg has been diligently reconstructed and the three-storey cloisters also returned to the former glory.

In 1554 Jacob Parr reconstructed the residential wing of Podbieradów castle in Oleśnica [7, p. 252]. After getting married with Krystyna Szydłowiecka (a daughter of Krzysztof Szydłowiecki), duke John Podiebrad began to construct a renaissance palace, replacing the old mansion of Oleśnicki's line. John Podiebrad employed Francesco Parr who worked here from 1559 to 1562. The western wing was extended and a tower was erected, also the eastern wing with cloisters were constructed and the high gables received Nederland's style of decorations. Leading to the outer courtyard, the carriage en-

²⁸ Residence of dukes of Legnica and Brzeg was erected in the 13th century. The Gothic castle chapel was built in between 1368–1369.

²⁹ After the death of Frederick II the dukedom was divided. George II received the part with a central residence in Brzeg, Oława, Strzelin, Niemcza, Kluczbork, Byczyna, Wołów i Ścinawa.

³⁰ There are two almost the same coats of arms of the duke and his wife in Wrocław, in townhouse of Historic Institute, Szewska Street 49. The buildings used to be property of dukes of Legnica and Brzeg, remodeled about 1567, following instruction of Duke George II.

trance, was embellished by the figure of John Podiebrad and placed above a foundation board.

As a result of the next reconstruction new portals and sgraffiti were founded together with a manneristic gateway by Bernard Niuron, an architect and fortifier, brother-in-law of Jacob Parr. The entrance was decorated with two stone lions holding escutcheons of duke Carol II, the following owner of the residence, and two his wives.

In 1569 Gimnasium Illustrae in Brzeg was open, it was founded by Frederick II. The object was also commissioned to their main architect by the dukes of Legnica and Brzeg. Decorated with duke's crest, renaissance portal has been preserved until today. In between 1569–72, Jacob Parr together with Giovanni Battista di Quadro and Bernardo Morando carried the reconstruction of the Royal Palace in Warsaw due to orders of king Sigismund Augustus. After the Union of Lublin the parliaments and senate of Rzeczpospolita were decided to deliberate.

3. ACTIVITY OF FRANCESCO PARR

Francesco Parr³¹ was a designer of the Castle of Silesian Dukes in Brzeg, the project discussed above; he also worked at Piast castle in Chojnów and with reconstruction of Güstrow castle in Mecklenburg; moreover of castles in Stockholm, Uppsala and Kalmar.

After the castle in Chojnow was demolished following Frederick's III orders, the brother of George II, Francesco Parr began restoration work. Four years later, about 1550, Parr redeveloped in the Renaissance style a castle in Plakowice³² [7, pp. 271–272] nearby Lwówek Śląski. It was done for Rampold Tankenberg. As a result of Francesco's work three-winged castle was constructed, it was surrounded by a moat and embankments. This significantly sized object got three-storey wings, bower flanking towers and a minor arcade courtyard. Lavishly carved portal with heraldic coats of arms and some possessors' busts, set over the gateway remained together with two bands of friezes, ornately decorated with plant forms. Inspiration by mannerist gateway in Brzeg is apparent. Directed towards the entrance, profiles of Rampold Tankenberg and his wife, put on medallions, seem to invite guests to their residence.

Since 1556, Güstrow Palace became the central residence of dukes of Mecklenburg [1, pp. 49, 50]. In the intervening years 1558–65, the architect Francesco de Pario constructed the southern and western wings. As the eastern wing together with a chapel (set before 1594) were demolished, today the castle has only three wings. Five storeys high object dominates over the area. Both, slender corner towers based on a polygon figure and asymmetric avant-corps with stepped gables, even emphasise the height. But carefully bossaged socle and strongly carved horizontal lines fight to balance this. For the landform, there are only three storeys from the inside. Within the southern wing, the castle received three-storey arcade cloisters. The Parrs, who went to the service of residing in Güstrow Albert I [6, p. 25] the duke of Mecklenburg, worked also at his castle in Schwerin to 1572.

King Gustav I of Sweden³³ engaged himself in redevelopment of the country and he was who expanded strongholds and cared about the economic development of the state, but the name "a renaissance emperor" is dedicated to John III of Sweden. Besides theology, architecture was his passion; numerous restorations and reconstructions of castles bare witness to his engagement.

³¹ The date of birth of Francesco Parr is not noted, he is believed to die in 1580 in Stockholm.

³² Wendel Rosskopf also might have been the architect working at the reconstruction.

³³ Gustav I of Sweden (1496–1560) proclaimed himself the head of the National Church, takeover of church estates even hardened his position.

Arguably recommended by the dukes of Mecklenburg, the Parrs began their activities in the area of Sweden. There, Francesco de Pario achieved a singular social rank.

To date the castle in Kalmar has been the best preserved Swedish stronghold, redeveloped in spirit of the Renaissance since 1545. It is distinguished itself by round corner towers, high gables³⁴, renaissance stone portals and relatively gilded imaginative interior decoration. Francesco Parr together with his brothers, Domenico and John, remodelled the Kalmar castle, then a castle in Alsvborg that protected the access to the harbour of Göteborg.

On the island of Öland, rulers of Sweden erected a summer residence of Borgholm, dominating over a town, located on the seaboard. Renaissance style remodelling was begun by king Eric IV of Sweden, further works commissioned by king John III [9] of Sweden were done by Francesco de Pario with his brothers Christoforo, Domenico and Giovanni. The residence was then surrounded with Italian bastion fortifications. The castle was again redeveloped during the period of the Baroque. Only internal courtyard and impressive remnants of symmetrical rectangular construction with squat round angle towers survived. Representing typical architectural features of the House of Vasa, such as squat round fortified towers and high stepped gables, the renaissance redevelopment of the castle in Stockholm is famous for its minor iconographic prints. This was in Stockholm, where Francesco de Pario died in 1580.

4. ACTIVITY OF BERNARD NIURON FROM LUGANO

Bernard Niuron³⁵ from Lugano was a brother-in-law of Jacob Parr. Bernard and his brother Peter worked for duke George II at the castle in Brzeg, Silesia region. They specialised in fortification, unfortunately from the bastion fortifications designed by Bernard, only Odrzańska Gate remained. Since 1573 Bernard Niuron and Jacob de Pario reconstructed Brzeg Town Hall, damaged after the fire. Bernard was the designer, and structural works were carried under supervision of Jacob de Pario.

Unified in style, with arcade loggias from west and high stepped gables, objects dominated the scene of Silesian town halls in that period. *The ambition of Brzeg townspeople are evidenced by the fact that in 1567 the city council had bought drawings of town hall of Antwerp before they even started to construct their one* [3, p. 166].

After restoration of a castle in Oleśnica, Bernard Niuron (1585–1591 together with John Niuron) were building a castle in Niemcza, work commissioned by duke George II. Bernard also worked in Wrocław, where he erected Oława Gate, in Oława he built on a castle of duke Joachim Frederick, and in the church of Our Lady of Consolation, he added a main nave to the existing Gothic presbytery.

Bernard also worked with the construction of Hohenzollern castle in Berlin³⁶. The founder was Joachim II Hector, the Elector of Brandenburg, father of Barbara, the wife of George II of Brieg. And this total eighteenth-century reconstruction of Berlin castle removed its renaissance marks.

³⁴ Ornamentation of gables with simple architectural division, as well as stone portals represent feature of the Early Renaissance. More mature form is represented by a decoration of a well located on the courtyard. Vaults ornamentation resemble net ornament applied by Giovanni Battista de Venetian.

³⁵ Bernard Niuron and his brother Peter worked, among other things, for duke George II in Brzeg, they also built a castle in Oleśnica, and Peter was active in Wrocław (Oławska Gate) in Oława (parish church) and in Berlin (Berliner Schlossbau).

³⁶ Berliner Schlossbau damaged during WWII, nowadays has been rebuilt.

5. INFLUENCE OF SPONSORS AND PATRONS ON THE OPENNESS IN AREA OF THE PARRS' WORK

The area of activities of de Pario family and related to them the Niuron family have impressive range from the Lower Silesia to Warsaw, Berlin and Stockholm. Scattered over such vast spread, their objects evoked questions about reason of this state of affairs. The answer was given by genealogy and historic publications covering events of this time. *Leading among Comacine masters, the Parr family (or de Pario) and the Niurons create a prototype, imitated later by magnates and dukes of other states of Europe. Duke George sent pictures and designs of his palace to Prostějov and Brunswick, and after finishing their work in there, Comacine masters would reach the Czech lands, Warsaw, Berlin, Güstrow, Schwerin, Uppsala, Stockholm and even the remote Finland* [3, p. 149] – as T. Chrzanowski and M. Kornecki wrote.

In 1549 in Prague, duke George II paid homage to Ferdinand I Habsburg³⁷. Over there, the duke could have observed renaissance style in art and architecture. At that time, designed by Paolo della Stella of Genova, the Belveder in Prague, among others, was being decorated. Four years later, in Krakow George II attended wedding ceremony of Sigismund II Augustus and Cathrine of Austria. At Wawel the duke presumably had contemplated the collections of tapestry, therefore he ordered a fair number of them to decorate the castle in Brzeg. In Krakow king Sigismund Augustus could have heard about the residence remodelled with luxury in Brzeg and about skills of Jacob de Pario. Named the Brilliant, duke George, was in good relationships with the dukes of Mecklenburg; for them de Pario redeveloped the impressive residence in Güstrow.

The choice of the architect Jacob de Pario was determined by close connections between duke John and duke George II of Brieg (he had earlier ruled in place of juvenile sons of Henry II of Podebrady).

In order to learn why the ruler of Sweden drew a member of de Pario family, including Francesco Pario in series of work in his country, we need to cast our mind to Gustav Ericsson, who started the House of Vasa and established basis for modern system of Sweden. The king took the power from aristocracy and transferred it to royal officials – vogts. He erected numerous defensive mansions all over the state. He married Cathrine³⁸, a daughter of Magnus I from House of Ascania. The marriage admittedly lasted relatively short time, but due to it the king made good connections with North German dukes. By contrast, John III, the son of Gustav married to Catherine Jagiellon, was keenly interested in art and architecture. As a possessor of a group of castles in Sweden and Finland, he commissioned redevelopment of selected objects. One of the significant projects was the castle in Kalmar and the Royal Palace in Stockholm³⁹, that was extended by de Pario family in renaissance style. Probably, the king was able to value individual talents of the architects and certainly their services were recommended by the previous patrons.

6. CONCLUSIONS

In the area of Silesia, Mecklenburg and Sweden, the variant of North Italian Renaissance was promulgated mainly by Comacine masters, including members of de Pario family and the Niuron family connected to them. Forms and details of arcade cloisters applied by them have similar features. Slightly squat arches relate to Italian architecture, but stepped high gables are close by Duch and German architecture. Squat, round, corner flanking towers of the Kalmar castle, represent significant characteristic of „Vasa style” as well as these ones in Uppsala. The architectural order and minor arabesques connote the details

³⁷ Ferdinand I Habsburg was brother of Karol V, he ascended the imperial throne.

³⁸ Dorothea, a sister of Catherine get married to the king of Denmark and Norway, and Ursula, another sister, was wife of duke Henry II of Mecklenburg.

³⁹ After the fire in 1697, the castle was reconstructed in baroque style.

applied by Andrea Sansovino of Florence⁴⁰ and popularised by patterns of Agostino dei Musi. Full-sized forms dominate over sculptural elements, together with elaborate even sophisticated, armorial cartouches which were certainly coveted by the sponsors.

Besides individual skills of architects and constructors, difficult to overestimate, were mutual relationships and connections of mighty, ducal or even royal lines, for whom they worked. Through their recommendation the Comacine masters of the Pario family led prestigious constructions over such vast area.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Adamiak J., Pillep R., *Zabytki architektury i sztuki NRD*, Warszawa, Arkady 1989, ISBN 83-213-3410-5.
- [2] Barucki T., *Architektura Szwecji*, Warszawa, Arkady 1989, ISBN 83-213-3253-6.
- [3] Chrzanowski T., Kornecki M., *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX*, Kraków, Wydawnictwo Literackie 1974.
- [4] Kaczorowski B., Opoka A., Pierściński P., Tarasow S., *Zabytki architektury polskiej*, Warszawa, WSiP1998, ISBN 83-02-07130-7.
- [5] Kajzer L., Kołodziejski S., Salm J., *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa, Arkady 2001, ISBN 83-213-41586.
- [6] Lisch G.Ch.F, *Geschichte der Fürstlichen Residenz – Schloßer zu Wismar, Schwerin und...*, (E-Book Google).
- [7] Pilch J., *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*, Warszawa, Arkady 2011, ISBN 978 83-213-4366-2.
- [8] *Sztuka świata*, t. 6, Praca zbiorowa, Warszawa, Arkady 1991, ISBN 83-213-3578-0.
- [9] Wolke L.E., *Jan III Waza władca renesansowy*, Wydaw. Finna, Gdańsk 2011, ISBN 978-838-9929-86-0.
- [10] Zamek Piastów Śląskich w Brzegu, wikimedia.commons.org, dostęp 30.03.2015
- [11] Guestrow-1653-Merian, wikimedia.commons.org, dostęp 30.03.2015
- [12] Guestrow-schloss2008, wikimedia.commons.org, dostęp 30.03.2015

O AUTORZE

Absolwentka Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Szczecińskiej. W latach 1982–1992 specjalista-projektant w Pracowni Projektowo-Badawczej Politechniki Szczecińskiej. Doktorat w 2004 r. na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Od 2004 r. adiunkt w Zakładzie Teorii Architektury, Historii i Konserwacji Zabytków ZUT w Szczecinie. Projektant wielu realizacji architektonicznych i urbanistycznych.

AUTHOR'S NOTE

Graduate student of Faculty of Civil Engineering and Architecture, Szczecin University of Technology. Office for Research and Design. Szczecin University of Technology, specialist designer 1982–1992; Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, PhD 2004; Institution for History Conservation and Theory of Architecture, Szczecin University of Technology assistant professor, since 2004; designer of numerous architectural and urban planning projects.

Kontakt | Contact: arlet@zut.edu.pl

⁴⁰ Similar ornaments can be found in works of Andrea Sansovino, a gravestone of Jan Olbracht (1502) or on bay window of the western wings of the Wawel Royal Castle; also in works of Francesco Florentino, as well as, on stair decoration (1529) by Jacobo Sansovino, in Doge's palace in Venice (Working for Rafael, Patterns of Agostino dei Musi was published in 1521).